

AZ ÁTALAKULÁS TÁRSADALMI KÖLTSÉGEI

Átalakuláson rendszerváltozást értek, kezdetének időpontját 1990 elejére teszem. Előadásomban e folyamat társadalmi költségeivel foglalkozom, azokkal a bajokkal, amelyek 1990 óta jelentkeztek vagy súlyosbodtak, és amelyeknek további súlyosbodása várható. Ilyen a nemzeti jövedelem csökkenése, az elszegényedés, a munkanélküliség, a nyugdíjak elértéktelenedése és az egész nyugdíjrendszer csődje, az egészségügyi és oktatási rendszer felbomlása, a korábbi lakásbérleti rendszer és lakáspolitikai összeomlása, új lakáspolitikai és lakásbérleti rendszer kialakításának elmaradása — és még sorolhatnám tovább. E bajok egy része az elmúlt három évben jelentkezett, más részük ez idő alatt vált súlyossá. Kézenfekvő tehát az a feltételezés, hogy magából az átalakulásból vagyis a rendszerváltozásból származnak. Alkalmazhatónak látszik a piaci kudarcok elmélete, amelynek igen tekintélyes irodalma van, magyar viszonylatban is sokan képviselik ezt az álláspontot.

Példának idézek Szelényi Iván felszólalásából a Közgazdasági Egyetemen 1991 júniusában tartott konferencián:

„Abban a korszakban vagyunk, amikor a piaci integráció kezd dominánssá válni. Statisztikailag ugyan még távolról sem az, hiszen a közcélú tulajdon és redisztributív integráció még mindig domináns, de ma már a társadalmi-gazdasági dinamizmusok mégis a magántulajdonból és a piaci integrációból erednek, és a társadalmi egyenlőtlenségeknek ma már a fő forrása Magyarországon a piacgazdaság. Így, mint szociológusoknak, más dolgunk nem lehet, minthogy míg korábban a redisztributív gazdaság által elemzett egyenlőtlenség kritikai elemzésére vállalkoztunk, most a piacgazdaság által létrehozott egyenlőtlenségek kritikai elemzésére vállalkozunk... Minél tisztábban működik a piac, annál több baj van... Minél közelebb kerül egy gazdaság a tiszta piaci modellhez, annál inkább súlyosodnak benne a kudarcok, és különösképpen a társadalmi kudarcok, ami minket, szociológusokat elsősorban kell hogy érdekeljen... A munkaerőpiac mellett a társadalmi létnek más fontos tényezőire vagy mezőire is utalhatnék, ahol a piac szintén nem látszik megoldani azokat a feladatokat, amelyeket meg kell oldani. Ilyenek, nagy általánosítással szólva, általában a munkaerő újratermelésével kapcsolatos problémák: az egészségügy, az oktatásügy és a lakáskérdés. Mind a három par excellence olyan terület, ahol ismét végtelen számú empirikus példával tudjuk bizonyítani, hogy minél tisztább a piacgazdaság, annál rosszabbak az eredmények.” (Replika, 1991. 4. 10–12.)

Ez az egyik álláspont, amellyel vitázni kívánok. Azt állítom, hogy azok a bajok, amelyeket említettem, nem az átalakulásból, nem a rendszerváltozásból, nem a piac előretöréséből származnak, hanem a régi rendszer ellehetetlenüléséből, a régi rendszer egészének és különböző alrendszerének összeomlásából. Két baj sommás elemzésével igyekszem majd ezt az állítást alátámasztani. Ezt az állítást egy másik állítással szeretném kiegészíteni. Amikor a régi rendszerrel beszélünk, általában politikai és gazdasági

rendszerre gondolunk. Ezt a két rendszert azonban egy harmadik egészítette ki, amelyet nem rendszernek, hanem társadalmi szövevénynek neveznék. Ha csak pozíciók, kiváltások és kapcsolatok alkotnák azt, amire gondolok, akkor még beszélhetnék rendszerről, bár akkor sem lehetne egyszerű és áttekinthető sémákban ábrázolni. De gondolok szokásokra, eljárásokra, a mindennapokban érvényesülő technikákra, gyakorlatokra és viselkedésekre, amelyek összefüggő egészet alkotnak ugyan, mégsem illik rájuk a rendszer kifejezés. Ez a szövevény nem lehetett független az uralkodó gazdasági és politikai rendszertől, hosszú ideig teljes alávetésben látszott élni és működni, de mélyen befolyásolta a jelen levő múlt, az előző magyar társadalmi szövevény szívós továbbélése. Most megint új szövevény képződik, de ez is a meglevő fonalakból, az előző harminc vagy negyven év és az azt megelőző múlt fonalaiból.

E hosszúra nyúlt bevezető után áttérek az új bajok egyikére, a munkanélküliségre. Szakszerű előadást a valódi szakértőtől, Köllő Jánostól hallanak majd. Nem is vállalkozom a munkanélküliség teljes elemzésére. Csupán néhány vonatkozását említem, azokat, amelyeket témám szempontjából fontosnak tartok.

A munkanélküliség egyik oka az államgazdasági tevékenységek ellehetetlenülése és összeomlása. Kormányzati szándékok ebben legfeljebb csak késleltető szerepet játszottak, — akár az utolsó szocialista, akár az első nem szocialista kormányra gondolunk. A termelési támogatások még 1988-ban is a statisztikailag mért nemzeti termék 19 százalékát vitték magukkal, mégsem tudták menteni a menthetetlent, de pénz hiányában nem is lehetett tovább fenntartani a támogatásokat.

Mindenesetre tény, hogy a támogatások leépítése már az előző rendszerben megkezdődött, — olyan kényszerűség volt ez, amelynek a szocialista és nem szocialista kormányok csak vonakodva engedelmeskedtek. A rendszerváltozáshoz és a piac előretöréséhez csak annyiban kapcsolódott, hogy alkalmazkodásra kényszerítette azokat, akik erre képesek voltak.

Tudjuk továbbá és folytonosan emlegetjük is, hogy az ország gazdasági teljesítményének visszaeséséhez és ebből következőleg a munkanélküliséghez nagyban hozzájárult a keleti kereskedelem összeomlása. Ez is olyan tény, amely nem a piacgazdaság előretöréséből származott, hanem ez esetben a szovjet gazdaság összeomlásából. Elkezdődött a múlt rendszerben, folytatódott és befejeződött az Antall-kormány idején. Az összefüggés megint fordított. Nem a piacgazdaság alakította át a keleti kereskedelmet, hanem a szocialista export redukálódása kényszerített piaci alkalmazkodásra.

Ezekből a tényezőkből azonban nem vezethető le a jelenlegi 12 százalékos és a jövőre várható 18–20 százalékos munkanélküliség, és még kevésbé vezethető le a tartós munkanélküliség. (Ez utóbbira, a tartós munkanélküliségre később visszatérek.) A jelenlegi munkanélküliség egyik tényezője a túlságosan is ismert és agyonismételt kapun belüli munkanélküliség fokozatos felszámolása. Legtisztábban a külföldi tulajdonba került vállalatoknál figyelhető meg. Becslésem szerint — azt hiszem, ezzel Laky Terézék is egyetértenek — ezeknél a vállalatoknál eddig 25–30 százalékos a létszámleépítés. Sajnos nem lehetünk biztosak abban, hogy ezzel be is fejeződött a folyamat.

Az állami vállalatoknál más a helyzet. Most nem beszélek a csődbe ment vállalatokról, olyanokról, mint a Videoton. Normális állami vállalatoknál, olyanoknál tehát, amelyek fennmaradtak és valószínűleg fenn is tudnak maradni, az elmúlt másfél évben becslésem szerint körülbelül 10 százalékos volt a leépítés, esetleg valamivel nagyobb. Ez azonban a felesleges létszámnak távolról sem a teljes leépítését jelenti. A Munkaügyi Központ és a közgazdászok előrejelzései mellett a közvetlen megfigyelések is azt mutatják, hogy még mindig sok a felesleges munkaerő, és elkerülhetetlen a további leépítés. Ez kétségtelenül összefügg a piacgazdaság lassú előretörésével. Piaci kudarcról azonban aligha beszélhetünk. A kudarc, jobban mondva a szervezeti betegség az előző rendszer betegsége volt, és most napfényre kerül a regisztrált munkanélküliség formájában.

A valódi, az igazán nagy baj azonban a tartós munkanélküliség. Nyugaton is megvan, Angliában, Franciaországban, sok más helyen.

Alain Minc francia közgazdász 1991 decemberében megjelent könyvéből idézek:

„A munkanélküliségi ráta, *stricto sensu*, semmit sem jelez. Két realitást foglal magában. Két és fél millió munkanélküli közöttük egymillió több mint két éve tartó munkanélküliséggel és másfél millió maximálisan négy hónapi munkanélküliséggel. Ez utóbbiak esetében nem munkanélküliségről van szó, hanem átmenetről két munkahely között, elfogadható anyagi körülmények között, mert a francia szociális rendszer annál jobban védi a munkanélkülieket, minél rövidebb ideje vannak munka nélkül... Amikor ugyanazt a szót használjuk két egymással összehasonlíthatatlan helyzetre, hibásan dramatizáljuk az egyiket — az átmenetet —, és banalizáljuk a másodikat: a kizárást. A francia drámában valójában csak két indikátort kellene ismerni: a tartós munkanélküliek és a 25 évnél fiatalabb munkanélküliek számát, utóbbiak ugyanis olyan folyamat foglyai, amely már az aktív életbe való belépésük előtt kirekesztésre ítéli őket... A tartós munkanélküliek közül számosan egyszer s mindenkorra ki vannak rekesztve, teljesen deszocializáltak. Őket egyetlen vállalat sem fogja alkalmazni, még szubvenció ellenében sem. A minden állampolgárt megillető minimális jövedelmet elsőként nekik kellene élvezniük. A nyomorból való kimentésük nem szabadítaná meg őket a definitív marginalizálódástól, de segítené hozzátartozóikat.”¹

A tartós munkanélküliség fő oka a tanulatlan munkaerő újratermelése. Csak ismételni tudom azt, amit erről egy hónappal ezelőtt mondtam az eladósodási konferencián.

„Nálunk már 20 évvel ezelőtt előre lehetett látni, hogy folyamatosan újratermeljük a tanulatlan munkaerőt, miközben világviszonylatban, de — bár lassabban — magyar viszonylatban is csökken a szükséglet irántuk. Erre a munkaerőre a munkaadó azt mondja: én ezzel az emberrel semmit sem tudok csinálni. Az alkalmazhatatlanok, vagy nehezen alkalmazhatók másik csoportja a már nem fiatal kohászok, bányászok, és már elavult, megszűnt, vagy megszűnőben lévő foglalkozások művelői. A harmadik csoport azokból a fiatalokból tevődik össze, akik semmiféle használható mesterséget sem tanultak meg, nem tudnak elhelyezkedni, és ha néhány évig nem találnak munkahelyet, akkor már végképp reménytelen az elhelyezkedésük. A munkanélküliség növekedését

tehát nem lehet teljes egészében a visszaesésből levezetni, a tartós munkanélküliséget pedig egyáltalán nem. A tanulatlan munkások újratermelésében szerepet játszott az oktatási rendszer, valamint a falvak és városok társadalmi struktúrája; de maga az oktatás sem csak az oktatáspolitikai miatt működött hibásan, hanem az egész társadalmi struktúra miatt is. Ezt az oktatást az egész társadalom hordozta, és ilyet tudott hordozni. Ugyanez vonatkozik a teljesen, vagy majdnem teljesen képzetlen fiatalokra is. Nemcsak a törvények, rendeletek, oktatástervezetek, miniszterek, oktatási osztályvezetők miatt állt elő ez a képzetlenség, hanem sokkal inkább a társadalom egész struktúrájából, a teljes társadalmi környezetből kifolyólag.”

Ezen a konferencián a társadalmi struktúra szót használtam, ezt helyettesítem most a társadalmi szövevény kifejezéssel.

Nem rosszindulat és nem valamilyen összeesküvés hozza magával azt, hogy a falu társadalma, a kisváros társadalma, a fővárosi kerületek társadalma elnézi azt, bele-nyugszik abba, természetesnek tekinti, hogy a fiatalok jelentős része az általános iskolát sem végzi el, más része elvégzi, de úgy, hogy nincs köszönet benne. Az iskolával is ugyanaz a helyzet, mint a termelési és fogyasztási eszközökkel. Ahhoz, hogy egy autóbusz vagy egy computer jól működjék, alkatrészek sokaságára van szükség, és mind-egyiknek hibátlanul kell lennie. Közvetlenül vagy közvetve emberek sokasága vesz részt a bonyolultabb gép előállításában, és ezek közül mindegyiknek jól kell dolgoznia. Így vagyunk az iskolával is, amely igencsak bonyolult gépezetnek tekinthető.

A jelenlegi igen nagy és a jövőre várható még nagyobb munkanélküliség egyik fő oka az élőmunka foglalkoztatásának igen nagy költsége. Ezzel a nézetemmel nem állok egyedül. Úgy vélem azonban, hogy a nyilvánosság előtt fellépő egyetértők többsége vállalkozó, és ennek folytán az érdekeltség gyanúja csökkenti érvelésük hatásosságát. A vállalkozók és a vállalkozáspártiak pozícióját az is rontja, hogy gondolatmenetük nem mindig kifogástalan. A *HVG* október 17-i számában például Hargitai Zoltán a következőket írja: „...A tb-járulék ma, mint ismeretes 44 százalék, a nyugdíjjárulék 10 százalék, ehhez jön még az 5 százalékos munkaadói és az 1 százalékos munkavállalói szolidaritási járulék.” Ez az érvelés azonban, az 54+6 százalékkal nem korrekt. Augusztinovics Mária hívta fel a figyelmet arra, hogy 100 Ft kifizetett bérből a munkavállaló 10 Ft nyugdíjjárulékot, a munkáltató a 100 Ft után 44 Ft-ot fizet, vagyis az összesített 54 Ft járulékot a 144 Ft költséghez kell viszonyítani, ami már nem 54 százalék, hanem „csak” 37,5 százalék. Ha a társadalombiztosítási és nyugdíjjárulékhoz még hozzátesszük a munkanélküliséghez kapcsolódó járulékokat, és ugyanazt a számítást elvégezzük, 40 százalékot kapunk. Ezek a korrekciók sem változtatnak azonban azon, hogy a 40 százalékos társadalombiztosítási közteher az élőmunka alkalmazásának költségeit esztelenül magasra emeli, és a munkahelyteremtést olyan súlyosan bünteti, hogy az már a prohibícióval határos. Nem kétséges, hogy ez a büntető adó nagymértékben növeli a munkanélküliséget.

Az érem másik oldala az adócsalás. Ha a munkáltató a várható nyereség reményében mégis arra határozza el magát, hogy alkalmaz valakiket, akkor az adott körülmények között ennek legésszerűbb módja a fekete vagy a szürke gazdaságba való átvonulás, illetőleg a bennmaradás. Így áll elő az a mindenki által ismert mai helyzet, amelyben az ország lakosságának egyik fele fizeti meg a társadalombiztosítási szolgáltatások költségeit, nemcsak a maga számára, hanem a lakosság másik fele számára is.

A mondottakat figyelembe véve, nyilvánvaló, hogy erősen csökkenteni kell a társadalombiztosítási járulékokat. Sokan megírták már ezt, legutóbb Csaba László fejtette ki igen világosan, a *Közgazdasági Szemle* októberi számában, cikkének abban a fejezetében, amelynek címe: „A társadalombiztosítás és az adózás reformja — a rendszerátalakítás kulcskérdése”. Én is azt hiszem, hogy ez a rendszerátalakítás kulcskérdése.

A kérdés csupán az, hogy ha csökkentjük a társadalombiztosítási járulékokat, miből fizessük ki a költségeket. Erről is ír Csaba, és javaslatai összhangban vannak más korábbi javaslatokkal. Egyik javaslata a közvetett adók szerepének növelése. Ha jól tudom, elsőnek Kopátsy Sándor javasolta az egészségügy finanszírozásával kapcsolatban a bérjárulék felére csökkentését és az ennek megfelelő összeg többletforgalmi adóként való behajtását. Körülbelül egy évvel ezelőtt változott formában Bod Péter ismételte meg ezt a javaslatot. Az adott viszonyok között valóban nincs más lehetőség, mint az egészségügyi kiadások legalább felének meghatározott, erre a célra rendelt fogyasztási adókból való fedezése, oly módon, hogy a megjelölt fogyasztási adók beszedés után a társadalombiztosítás pénztárába kerüljenek. Ezzel kapcsolatban említeni kell, hogy a társadalombiztosítási járulékok nagymértékű csökkentésén túl szükség van a személyi jövedelemadó ugyancsak nagymértékű csökkentésére is, mert erre az adóra is érvényes mindaz, amit a járulékokról elmondtam. Ugyanakkor feltétlenül szükség lenne vagyoadóra, mégpedig telekértékdadó formájában. A személyi jövedelemadó eltörlését és a vagyoadó bevezetését javasolja Maurice Allais *Pour la réforme de la fiscalité* (Paris, Clément Juglar 1990), valamint *L'Europe face à son avenir. Que faire?* (Paris, Robert Laffout–Clément Juglar 1991) című könyveiben. Allais különben bizonyítja, hogy az adórendszer az EK valamennyi országában alapvetően irracionális, valamint azt is, hogy a közvetlen adók igazságtalanok, fékezik a termelést, akadályozzák a beruházást és büntetik azokat, akik értékeket hoznak létre. Csaba László másik javaslata a közterhek szigorú behajtása. E javaslatról azt kell mondanom, hogy minél kisebbek a közvetlen adók, annál könnyebb a megvalósítása. A jelenlegi kulcsok mellett a javaslat egyszerűen realizálhatatlan.

Harmadik javaslata szerint a társadalombiztosítási járulékokat akkor lehet mérsékelni, ha az állam legalább részben leépíti túlvállalásait. Erre a javaslatra a későbbiekben még visszatérek.

Még egy tényezőt kell említenem, amely növeli az élömunka alkalmazásának költségeit, és ezzel hozzájárul a munkanélküliség növeléséhez. Ez a minimálbér. Tisztában vagyok azzal, hogy ez az állításom sokakban ellenérzést kelt. Úgy gondolom azonban, hogy szembe kell néznünk a ténnyel. A jelenlegi minimálbérek betartásával a kis-

és középvállalkozók nagy része a képzetlen munkaerőt nem tudja alkalmazni. Megint elsősorban a tartós munkanélküliekre és a fiatalokra gondolok. Ha azt akarjuk, hogy legalább egy részük munkát találjon, akkor legalább az ő vonatkozásukban feloldást kell adnunk a minimálbér megfizetésének kötelezettsége alól.

Előadásom túlságosan hosszúra nyúlik, de legalább még egy területen szeretném megmutatni, hogy bajaink nem az átalakulásból származnak. A nyugdíjakra gondolok. Tény, hogy nyugdíjrendszerünk csódba ment, mint ahogy azt kimutatta Bod Péter a *Közgazdasági Szemle* februári és márciusi számában, és Augusztinovics Mária ugyanannak a folyóiratnak július–augusztusi számában. Csak néhány okot említék. (Egyik sem piacgazdasági.)

1. Infláció van, és a nyugdíjak nincsenek indexálva. Fejlett piacgazdaságban indexálva vannak a nyugdíjak.

2. Alacsony a korhatár. Fejlett piacgazdaságokban magasabb a korhatár.

3. A nyugdíjrendszerbe szociális juttatások vannak beépítve. Fejlett piacgazdaságokban szigorúan elkülönítik egymástól a társadalombiztosítási nyugdíjrendszereket és a szociális juttatásokat.

4. A jogosultságok kiterjesztését az akkori kormányzat 1975-ben tette teljessé, a szükséges számítások nélkül. Fejlett országokra ez sem kimondottan jellemző.

5. Az induló nyugdíjat 1982-ben degresszívvé tették. Az 1975-ös törvényt ezzel a gyakorlatban hatályon kívül helyezték és megkezdték azt az azóta is folytatott eljárást, amelynek értelmében a nyugdíj-jogosultsággal rendelkezők nem kapják meg azt a nyugdíjat, ami jár nekik. Jogállamban ilyesmi nem lehetséges. A következményeket illetően idézem Augusztinovics Máriát:

„A súlyos inflációs veszteségek tehát, amelyek kezdetben inkább csak a magasabb nyugdíjakat sújtották, fokozatosan elérték a közepes és közepesnél alacsonyabb kategóriákat is. Ugyanakkor a legalacsonyabb nyugdíjak kompenzálása teljes volt, sőt egyes esetekben értékük még növekedett is. A Berényi–Borlói–Ráti-tanulmányból tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a *szolidaritás*, ez a gyakran emlegetett társadalmi erény, nem mutatkozott meg a nyugdíjasok egész tömege *iránt*, viszont kikényszerült a nyugdíjasok *között*. A legalacsonyabb jövedelmű nyugdíjasok számára a pusztán létfenntartási szint megőrzését a magasabb, sőt egyre növekvő mértékben az átlag körüli nyugdíjjal induló nyugdíjasok fizették meg. A nyugdíjak nivellálódtak, ma már kevés közülük van az egyéni életpályához, a szolgálatban töltött évek számához és az elért keresethez. Ez is része annak, amit a szociológusok a középosztály elszegényedéseként tartanak nyilván...

A nyugdíjasok számára a megélhetési költségek az egy főből álló városi háztartásokban a legmagasabbak, a három személyes községi háztartásokban a legalacsonyabbak. Ezt a két adatot tehát a nyugdíjas *létfenntartási szint* alsó és felső határának tekinthetjük. (A KSH Magyar Statisztikai Évkönyv, 1990. című kiadványában 1991 júniusára közölt számokat szerény 10 százalékkal növeltem.) Azt sajnos nem tudjuk pontosan, hogy a nyugdíjasok milyen hányada milyen háztartásban él. Azt viszont tudjuk, hogy

az átlagos nyugdíj 1991 végén 7774 forint volt. Bizonyosan tehát csak annyit állíthatunk, hogy *az átlagos nyugdíj a létminimum sávjában volt*, közelebb annak a közepéhez, mint a felső határához. Ezek szerint a nyugdíjasok 30 százaléka a létminimum alsó határánál kevesebbet kapott, és alig 22 százaléka (100–78) kapott ennél többet.”²

6. Köztudomású, hogy a nyugdíjrendszer pénzügyi egyensúlyát a járulékok be nem fizetése alapvetően megingatja. Ez a jelenség egyáltalán nem jellemző a társadalombiztosítási (tehát kötelező) nyugdíjrendszert alkalmazó nyugati országokra. Adócsalás nyugaton is van, országok szerint különböző mértékben. A nyugdíjjárulékokat azonban befizetik.

7. A nyugdíjintézeteknek mindenütt van vagyona. A magyar társadalombiztosításnak nincs. Megint Augusztinovics Máriát idézem:

„Nem kétséges, hogy azok az emberek, akik 30–40 éven át dolgoztak, legalább annyi többletet, tiszta jövedelmet megtermeltek, amennyi megfelel saját, láthatatlan nyugdíj-takarékosságuknak a KHR-színvonalon. Ha ezt a tiszta jövedelmet a költségvetés beruházta állami tulajdont képező vagyonba, akkor *a vagyon az övék*, legalábbis nyugdíjvagyonuk mértékéig, és ezt a vagyont fel lehetne használni egy alapszerűen kezelt nyugdíjbiztosítási rendszer létrehozására...

Senki sem vonja kétségbe, hogy a nyugdíjvagyon legalacsonyabb becslése is eléri a *tárgyasult nettó nemzeti vagyon 40–50 százalékát* (természeti erőforrások és tartós fogyasztási javak nélkül, a külföldi adóssággal csökkentve). A szükséges módszertani konszenzust ki lehetne dolgozni, ha lenne politikai szándék és akarat. Következésképpen a második akadály a döntő. Néhány más, átmenetben levő országtól eltérően, Magyarországon *a privatizációs folyamat nem biztosítja a társadalombiztosítás részesezését* az állami vagyonból, illetve annak privatizációs bevételeiből. A TBR valamelyes vagyont fog »kapni« a következő három évben, de gyakorlatilag semmi sem történik, ami nagyságrendileg a nyugdíjvagyonnal egy napon volna említhető.”³

Azt gondolom tehát, hogy a nyugdíjrendszer nem a piac miatt ment csődbe. Bizonyos, hogy a piacnak is vannak kudarcai, egyelőre azonban nem a piac, hanem az államgazdaság kudarcaitól szenvedünk. Ebből azonban nem következik, hogy ha majd a piac győz, akkor minden jó lesz. Automatikusan. Most recesszió van, a jövő évben talán megáll, 1994-ben élénkülés is lehet, 1995-ben fellendülés is. A tartósan munkanélküliek akkor sem tudnak majd elhelyezkedni, a képzetlen fiatalok sem.

Azt hiszem, még nincs, vagy legfeljebb kis mértékben van piaci kudarc. De amikor tényleg lesz piac, lesz piaci kudarc is, és már most szükséges a védekezés.

Azt sem hihetem, hogy az államtalanítás minden más bajra gyógyír lenne, a nyugdíj-csődre, az egészségügy, a lakásügy, az oktatás betegségeire.

Befejezésül a szociális kiadások nagyságáról, illetőleg csökkentéséről szeretnék néhány szót szólni. Évek óta folyik erről a vita, de különösen azóta, hogy ismertté vált a Világbank szakértőinek tanulmánya a magyar szociálpolitikáról.⁴

Világos és kiegyensúlyozott képet adott a problémáról Kornai János *A posztoszocialista átmenet és az állam* című tanulmányában.⁵ Kornai is Kessides és szerzőtársainak tanulmányát használja kiindulópontul. Táblázatot közöl az összes szociális kiadásról, az egészségügyről és a nyugdíjasokról a GDP százalékában hét nyugati országban és Magyarországon 1980-ban és 1986-ban. E táblázat szerint a kormányzati nyugdíjkiadások a GDP százalékában 1986-ban:

Egyesült Államok	7,2
Görögország	10,6
Norvégia	8,8
NSZK	11,4
Olaszország	12,2
Spanyolország	7,6
Svédország	11,4
Magyarország	9,1

Egy másik táblázat az összes szociális kiadást mutatja a GDP százalékában az alacsony jövedelmű OECD-országokban (Görögország, Írország, Portugália, Spanyolország, Törökország 1986-ban), a jóléti OECD-államokban (Belgium, Dánia, Finnország, Hollandia, Norvégia és Svédország átlaga 1986-ban) és Magyarországon (1989). A táblázat szerint az összes szociális kiadás az alacsony jövedelmű OECD-államokban a GDP 21,0 százaléka, a jóléti államokban a GDP 31,0 százaléka, Magyarországon a GDP 25,1 százaléka.

A közölt adatok alapján Kornai azt a következtetést vonja le, hogy az ország fejlettségéhez képest a jóléti kiadások Magyarországon túlságosan nagyok, és a magyar állam „koraszülött” jóléti állam.

Élesebben fogalmazott, több ízben is, Kupa Mihály pénzügyminiszter. Az ő álláspontja szerint növekedés nem lehetséges a szociális kiadások csökkentése nélkül.

A közölt adatokkal és a belőlük levont következtetésekkel az a baj, hogy a hivatalosan számított GDP-hez viszonyítják a jóléti kiadásokat, holott mindenki tudja, hogy a valóságos GDP a hivatalos GDP-nél magasabb.

A valóságos GDP-ről különböző becslések vannak forgalomban. Az egy főre jutó GDP-t illetően közülük a legrealisabbnak Matolcsy Györgyét tartom a *Lábadozásunk éveiben*. „Magyarországon az egy főre eső évi GDP hivatalosan mintegy 2500 dollár — valamennyi mértékadó külföldi szakértői becslés szerint ennek valójában mintegy hétszerese, azaz 5000 dollár/fő/év a magyar GDP szintje”.⁶

Kupa Mihály is ezt a becslést fogadta el reálisnak, éppen abban az interjúban, amelyben ehhez az 5000 dollárhoz viszonyítva mondta túlságosan nagyoknak a szociális kiadásokat.

Az egy főre jutó évi 5000 dollár óvatos becslés, Surányi György becslése jóval magasabb: 8000 dollár, Kádár Béla külgazdasági miniszter viszont a Bécsi Összehasonlító Gazdaságkutató Intézet 8300 dolláros becslését fogadja el.

Maradjunk azonban az egy főre jutó évi 5000 dollárnál, vagyis a 4000 milliárd forint GDP-nél. Ennek a valóságos GDP-nek százalékában a 260 milliárd forint nyugdíjkiadás már nem 9,1, hanem 6,5 és a 700 milliárd forint összes szociális kiadás nem 25,4, hanem 17,5 százalék, vagyis jóval alacsonyabb, mint az alacsony jövedelmű OECD-országok átlaga. Más kérdés, hogy *lehet-e* csökkenteni a szociális kiadásokat. Ebben a kérdésben Kornai János idézett tanulmányával értek egyet.

„Nem mindegy, hogy honnét hová haladunk. Egy dolog abban dönteni, hogy adjon-e az állam olyan jogot polgárainak, amelyet azok addig nem élveztek, és más dolog arról határozni, hogy egy szerzett és megszokott jogot elvegyenek. Sajátos fajta *intézményi »racsni-effektus«* (institutional ratchet-effect) figyelhető meg itt: a történelmi fejlődés kereke forog az egyik irányban, de nem tud hasonlóképpen visszafelé forogni. Ha Nagy-Britanniában korábban nem lett volna állami egészségügy, akkor Margaret Thatcher kormánya bizonyára nem javasolta volna a bevezetését. De miután már Mrs. Thatcher előtt létezett, az ő kormánya nem javasolta a likvidálását.

A posztoszocialista társadalom állampolgára sok olyan bizonytalanságot él át, amelyet korábban nem ismert. Már szóltam a munkanélküliség lesújtó új élményéről. Súlyosan megingatná sok ember társadalmi biztonságérzetét, ha ráadásul összeomlana körülötte az állam által biztosított egészségügyi ellátás, nyugellátás és jó néhány egyéb jóléti szolgáltatás.”⁷

Jegyzetek

¹ A. Minc: *Français, si vous osiez...* Paris: Grasset 1991. 62–63; 70–71.

² Augusztinovics Mária: A nyugdíjrendszer válsága. *Közgazdasági Szemle*, 1992. július–augusztus, 634–635.

³ Ugyanott, 637–638.

⁴ Ch. Kessides–K. Davey–R. Holzman–J. Micklewright–A. Smith–C. HInayon: Hungary: Reform of the Social Policy and Distribution System. World Bank, Washington, D. C. 1991.

⁵ Kornai J. „A posztoszocialista átmenet és a : állam.” *Közgazdasági Szemle*, 1992. június

⁶ Matolesy György: *Lábadozásunk évei*. Privatizációs Kutató Intézet 1991. 131.

⁷ Kornai 508.

